

Stoljeće i četvrt od rođenja Slavka Ježića
(1895.–1969.), pisca prve cjelovite povijesti
hrvatske književnosti

Mislav Ježić*

Prošle 2019. godine napunilo se je pola stoljeća od smrti Slavka Ježića, a ove 2020. godine 125 godina od njegova rođenja. Možda je neobično da je ime znanstvenika i književnika koji je u životu, zahvaljujući široku znanju i velikoj marljivosti, objavio preko stotinu ne članaka, nego knjiga — ako se računaju ne samo auktorske, znanstvene i književne, nego i kritička izdanja hrvatskih pisaca, prijevodi djela iz francuske i drugih književnosti, antologije i druga djela — razmjerno malo poznato široj kulturnoj javnosti. No to mnogo govori o vremenima u kojima je živio i kojima je usprkos stvarao i radio.

Slavko Ježić bio je kroatist, slavist i romanist, povjesničar književnosti hrvatske i francuske, antologičar, prevoditelj, pisac i pjesnik. Napisao je prvu povijest francuske književnosti u nas *Francuska književnost do kraja klasičnoga doba (842.–1715.)* (Zagreb: Tisak i naklada tiskare “Merkantile” Gj. Jurtiša i drugovi, 1928), no nije uspio dovršiti drugi njezin dio od klasičnoga doba do 20. stoljeća, kako je planirao, ili zbog drugih obveza, ili zato što nije bilo interesa u nakladnika. Svakako, bio je naveo u knjizi da je taj drugi dio *Novija francuska književnost (XVIII.–XX. stoljeće)* u pripremi. A za objavljeni prvi dio kaže da je, »nakon golemog truda, uloženog u to djelo... još pune dvije godine trebao čekati, dok je djelo došlo do štampe!« Već u Predgovoru opisuje pristup koji zapravo odlikuje i druga njegova djela: »Meni je bila živa težnja, da, makar i nešto sumarnije, ocrtam kulturnu pozadinu i okarakteriziram milieu, u kojem su pisci živjeli i u kojem su njihova djela nastajala, da tako književne pojave dobiju svoje pravo značenje, a pisci i djela da dobiju reljefa i plastičnosti. Zato je tolika pažnja posvećena na pr. prilikama sredovječnog teatra ili humanizmu i renesansi ili društvenom životu i teatarskim prilikama i životu glumaca u sedamnaestom stoljeću (gdje glavna klasična djela daje baš teatar) i još mnogim drugim pitanjima. Tako sam nastojao izbjeći tome, da se književne pojave iznose... bez veze s onim, što je bilo prije njih i poslije njih... Ovaj *genetičko–evolutivni elemenat*, bez kojega se, držim, ne može dati pravo shvaćanje literarnih pojava, ja sam pomno držao u vidu, i nadam se,

* Akademik Mislav Ježić, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. E–adresa: jezic.mislav@gmail.com

da će i poznavaoocima francuske književnosti gdje koja pojava doći tako u jasnije svijetlo i u življu vezu s ostalim književnim pojavama, nego što je to redovno u priručnicima za literaturu.«

Za hrvatsku je znanost najznatniji po tome što je napisao prvu cjelovitu povijest hrvatske književnosti *Hrvatska književnost od početka do danas (1100.–1941.)* (Zagreb: Naklada A. Velzek, 1944.), kojoj je izvorno naslov trebao biti *Pregled hrvatske književnosti u okviru narodne povijesti*, ali se je on promijenio, možda po savjetu nakladnika. I u *Predgovoru* tomu djelu vidi se da je imao metodički promišljen pristup radu: »Ovu sam knjigu počeo pisati sa željom da bih dao cjeloviti i zaokruženi pregled našeg današnjeg znanja o hrvatskoj književnoj prošlosti, u skladu s najnovijim naučnim tekovinama. Uz to sam smatrao da će tok književnog razvoja biti razumljiviji ako se prikaže u okviru povijesti hrvatskoga naroda. Osobito sam nastojao da se dobije što ispravnija slika općega književnog života i razvoja, a u nj da se onda uklope pojedini književnici sa svojim pojedinačnim značajkama.« Tu spominje i to da je prikaz književne povijesti do kraja 18. stoljeća dosta zbijen, no da je »u ovoj knjizi prvi put iznesena sustavno i povezano slika hrvatskoga književnog života 19. stoljeća«. Još kaže: »Naročito je hrvatska moderna ovdje prvi put donesena u zaokruženoj slici koja unatoč zbitosti donosi ipak i mnogo pojedinosti.« Iako u prikazu svih razdoblja ima i vlastitih prinosa, neka je razdoblja prvi zaokruženo prikazao u toj knjizi. Cjelovitost povijesnoga toka hrvatske književnosti naglašena je već u naslovu, a što se cjelovitosti prostora tiče, o tome govori već prva rečenica prvoga poglavlja, koja podsjeća na Caesarov uvod o Galiji, o kojoj će pisati u djelu o galskom ratu: »Sav politički i kulturni život hrvatskoga naroda vezan je uz imena pet oblasti: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Dubrovnik.« A u *Predgovoru* to kazuje ovako: »Nastojao sam da u knjizi istaknem povezanost književnog rada, kako u svim hrvatskim pokrajinama, tako i između pojedinih razdoblja... Na taj se način može dobro vidjeti kako su, unatoč vjekovnoj rascjepkanosti i životu u različitim državama i pod različitim vladarima, Hrvati ipak svuda trajno imali osjećaj zajedničke narodne pripadnosti, da su težili za zajedničkim književnim jezikom, za jedinstvenom književnošću, a konačno i za svojom cjelovitom i zajedničkom narodnom državom.« Zato njegova povijest hrvatske književnosti ne samo da je prvi cjeloviti njezin pregled, nego se odlikuje i time što svjesno ne dijeli hrvatsku književnost na staru i novu, ne izostavlja književnost ni u jednoj hrvatskoj zemlji ili pokrajini zato što u nekim razdobljima nije bila u istoj političkoj zajednici s drugima, jer zna da je takva rascjepkanost obilježila cijelu hrvatsku povijest, a da je hrvatski narod održala kroz sva vremena političke podijeljenosti hrvatska kultura, njezin jezik i književnost.

Usprkos takvim vrlinama, obje su povijesti književnosti Slavka Ježića bile uvelike prešućivane od mnogih kroatista, pa i romanista, posebno u vrijeme druge Jugoslavije. To ne znači da se u njihovim djelima ne mogu naći mnogi neoznačeni sadržaji, pa i odlomci, crpljeni iz njegovih djela, nego znači, uz ostalo, da je "nesreća" da je hrvatska književnost njegova objavljena 1944., a da je po završetku rata zbog toga velik dio naklade bio uništen, obilježila auktora kao politički nepodobna, a u totalitarnim poredcima, kakav je uvelike bio i poredak u komu-

nističkoj Jugoslaviji, slabiji ljudi izbjegavaju doticaj s nepodobnima da se ne bi politička stigma proširila i na njih.

Ukratko se može reći da je pored tih povijesti književnosti Slavko Ježić objavio dvadesetak knjiga prijevoda iz francuske književnosti, ne računajući prijevode s drugih jezika ni ponovljena izdanja, da je objavio dvije antologije svjetske lirike, za koje je i sam prevodio s desetak jezika, da je kao pionir tekstologije u hrvatskoj znanosti objavio više od četrdeset svezaka knjiga, uglavnom kritičkih izdanja, hrvatskih pisaca, većinom 19. i 20. stoljeća. No neupućeni neće znati da je objavljivanje kritičkih izdanja hrvatskih pisaca 19. stoljeća s autentičnim jezikom kojim su pisali bilo politički izrazito nepodobno, da je zahtijevalo ne samo veliku stručnost i marljivost, nego i veliku hrabrost i poštenje, pa su ideološki pritisci napokon Slavka Ježića koštali i zdravlja.

No dok je bio u zdravlju i snazi, radio je nepokolebljivo po znanju i savjesti. A bio je i zaljubljen u književnost, kulturu i znanost kojima se je bavio te je usprkos prilikama radio s radošću. Nezaboravne su prigode kada je mojoj majci ili prijateljima naizust recitirao pjesme francuskih, njemačkih ili hrvatskih pjesnika, kojih je mnogo znao napamet, ili kada je čitao svoje prijevode pjesama za antologije svjetske lirike dok je na njima radio.

Njegov životni put započeo je 1895. godine u Austro–Ugarskoj, a vodio ga je preko vremena Prvoga svjetskoga rata, kratkoga vijeka Države Slovenaca, Hrvata i Srba, razdoblja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, pa prve Jugoslavije, uključujući i doba Banovine Hrvatske, preko vremena Drugoga svjetskoga rata do razdoblja druge, socijalističke Jugoslavije, i do smrti 1969. godine pred hrvatsko proljeće.

Slavko Ježić krenuo je u školu u rodnoj Dubravi kraj Čazme u Moslavini. Njegov ga je učitelj g. Lediščić uočio kao izuzetno bistro dijete i potrudio se osigurati mu stipendiju Đure Kunderka, koja mu je omogućila gimnazijsko školovanje u Bjelovaru i studij slavistike i romanistike u Beču. Bez takva zalaganja učitelja, i bez takvih dobrotvora kakav je bio ivanićgradski trgovac i gradonačelnik Kunderk, njegova mu obitelj sigurno ne bi mogla osigurati takvo školovanje.

Doktorirao je u Beču 1915., kada mu je bila 21 godina. Profesori su mu bili takvi glasoviti znanstvenici kao Wilhelm Meyer–Lübke iz romanske filologije, Konstantin Jireček iz povijesti ili Milan Rešetar iz slavenske filologije. Doktorirao je s temom *Die literarische Tätigkeit Fran Krsto Frankopans*. Taj je rad, koji na neki način odražava i njegovo mladenačko hrvatsko domoljublje, a možda i kritični stav prema Habsburškoj Monarhiji, ipak bio u Beču ocijenjen najvišom ocjenom, tako da je primio doktorsku diplomu *summis auspiciis Imperatoris ac Regis Francisci Iosephi I*. Takva je promocija u ono vrijeme isticala studente za koje se očekivalo u osvit modernoga vremena da će tvoriti novu aristokraciju Monarhije, po duhu a ne više po rodu. Prije nekoliko godina prethodni mi je predsjednik Austrijske akademije znanosti rekao da je on bio promoviran *sub auspiciis Praesidentis*, jer, naravno, više nema “cara i kralja”, ali da je *sub auspiciis Imperatoris ac Regis* značilo još više, i da je takvim promocijama u načelu car i kralj osobno prisustvovao. To da je takva disertacija bila tako visoko odlikovana

govori ujedno i o otvorenosti i snošljivosti tadašnje Monarhije, čak i prema gotovo subverzivnim povijesnim temama, kao što je bila teza o Frankopanuu, kojega su bili pogubili u Bečkom Novom Mjestu 1671. godine.

Slavko Ježić dijelio je s mnogim suvremenikima vrlo kritičan stav prema Austro–Ugarskoj, što se može vidjeti i iz njegovih živih pripovijedaka u zbirci *Životi u sjeni*, koje je objavljivao u 1930–im godinama.

Kada se je vratio sa studija u Beču 1917., počeo je raditi kao profesor francuskoga, ali je svjedočio i povijesnim događajima. Bio je nazočan u Hrvatskom saboru 29. listopada 1918. i svjedočio raskidu svih državno–pravnih odnosa s Austro–Ugarskom. To opisuje u romanu *Brak male Ra*, koji je objavio 1923. s podnaslovom *Roman iz običnog života u veliko doba*.

Po stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca brzo se razočaranje novom državom može također iščitati u tom romanu, gdje, na kraju prvoga dijela koji je nazvao “Oslobodenje”, uz ostalo opisuje i pucanje srpske vojske po hrvatskim domobranima, demonstrantima i građanima, odnosno prosinjačke žrtve koje su pale na Jelačićevu trgu 1918. godine. Potom je proživio razdoblje prve Jugoslavije, Drugi svjetski rat, građanski rat između Nezavisne Države Hrvatske i partizanske Hrvatske i Jugoslavije, i drugi dio “velikoga doba” nakon rata, koji su također nazivali “Oslobodenje”.

U svojoj je *Hrvatskoj književnosti od početaka do danas*, objavljenoj 1944., nepristrano i hrabro obradio i suvremene književnike svih političkih opcija, pa i one koji su tada već bili u partizanima, poput Nazora, ili u zatvorima ili ubijeni, poput Cesarca. Stao je na 1941. godini, i nije opisivao književnu djelatnost u vrijeme rata.

Ali poslije Drugoga svjetskoga rata odmah je izgubio mjesta sveučilišnoga profesora francuske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i hrvatske književnosti na Pedagoškoj akademiji. Naklada je njegove *Hrvatske književnosti* povučena i dobrim dijelom uništena. Nije se gledalo na njezinu znanstvenu nepristranost, nego očito nije bila režimu po volji.

Slavko Ježić smatrao je da se povijest književnosti piše po kriterijima književne vrijednosti i utjecaja pisaca da bi se mogla znanstveno razumjeti. A smatrao je i to da su ljudi važniji od ideologija. Stoga on nije u svojoj povijesti hrvatske književnosti nikoga izostavljao tko je književnim radom zaslužio da bude spomenut. No u vrijeme druge Jugoslavije drugi su stali njega prešućivati, onako kako on nikoga nije htio prešućivati. Pa ni danas studenti kroatistike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu uglavnom ne čuju na studijima za njegovu *Hrvatsku književnost*, pa čak ni na romanistici za njegovu *Francusku književnost*.

Slavko Ježić u drugoj Jugoslaviji nije mogao dobiti zaposlenje, bio je obilježen kao pisac uništene *Hrvatske književnosti*, a nije se pitalo zašto je naklada uništena. Prehranjivao je obitelj ugovornim poslovima jer su ipak mnogi znali da nitko neće bolje prirediti kritička izdanja hrvatskih pisaca, ili bolje prevoditi djela francuskih i drugih autora. Radio je danju i noću. Takve je honorarne poslove uvijek prihvaćao, volio je svoj posao, i uvijek je uspijevao time prehraniti obitelj, a imao je suprugu i četiri sina koji su se postupno osamostaljivali, sve dok nije 1964. do-

bio prvi moždani udar. To je bio trenutak kada je upravo završio dvanaestosveščano (drugo) kritičko izdanje sabranih djela Augusta Šenoi i, istovremeno, rad na drugom izdanju *Antologije svjetske lirike*. Rad na Šenoi bio je osobito težak. To je dobar primjer ideoloških pritisaka kojima je odolijevao u životu. Direktor kuće Znanje, koja je objavljivala Šenou, sazivao je svaki mjesec izdavački savjet na kojem su neprestano vršili ideološki pritisak na Slavka Ježića da promijeni Šenin jezik i uskladi ga s vukovsko–novosadskim načelima. On je ustrajao na tome da su potpisali ugovor o kritičkom izdanju, a to se u kritičkom izdanju ne smije činiti. Vraćao bi se svaki put kući izmučen, crven od uzrujanosti i povišena tlaka. Kada je usprkos pritiscima dovršio posao po savjesti, taj je tlak izazvao moždani udar. I, premda je mogao i dalje voditi intelektualne razgovore, nije više mogao raditi za radnim stolom. Kako nije imao dovoljno radnoga staža prije gubitka svojih radnih mjesta, od minimalne se mirovine više ne bi moglo živjeti. Tada se je Miroslav Krleža zauzeo da mu Znanje isplati honorar za priređivanje Šeninih djela, koji je direktor htio uskratiti jer priređivač nije obavio posao kako je on zahtijevao! A preko Društva hrvatskih književnika, predsjednik Društva Petar Šegedin i Jure Kaštelan izradili su da Slavko Ježić dobije umjetničku mirovinu, a ne činovničku, jer se za umjetnike nije tražio staž na radnom mjestu. Zahvaljujući njima mogli smo preživjeti i ja sam mogao nastaviti školovanje.

Moj je otac obolio kada mi je bilo jedanaest godina, a izgubio sam ga kada mi je bilo šesnaest. Nisu se u ona vremena djetetu tumačile političke prilike. Stoga sam i ja malo o njima od roditelja čuo. Posve slučajno, nekom prigodom, dok smo još stanovali u Jurjevskoj ulici, a to znači prije no što sam napunio sedam godina, vjerojatno sam se preglasno igrao u kući, pa me je majka upozorila da budem tiši, i pridometnula neka budem obziran jer tata radi, a ja ne znam što je on sve pretrpio! Pobjeglo joj je. Moj je otac, iako je radio, to očito čuo, pa me je, kada je završio dio posla, pozvao na šetnju prema Cmroku. Tada mi je rekao: “Nemoj uzimati k srcu što mama kaže! Moraš znati da sam ja sretan čovjek!” Pitao me je: “Mislave, jesi li ti ikada bio gladan?” Odgovorio sam: “Nisam, tata.” Onda mi je rekao: “Nisi. A ja se nikada nisam prodao! Znaj da sam ja sretan čovjek!” Te su riječi bile tako rečene da sam ih morao upamtiti. Tek sam sa životnim iskustvom mnogo kasnije postupno shvaćao kakvu mi je pouku tada prenio.